

TÜRKİYE' DE İŞÇİLERİN SİYASAL TERCİHLERİNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELERE İLİŞKİN BAZI GÖZLEMLER

Dr. Şirin Tekeli

Iktisat Fakültesi Siyaset
İlmi Kürsüsü

Türkiye sanayileşme sürecine çok yeni girmiş bir ülkedir. Sanayi devrimlerini 19. yüzyılda gerçekleştiren batılı toplumlar-
da «işçi sınıflarının» genellikle yüzyılı aşkın bir tarihî geçmişleri
varken Türkiye' de işçi sınıfının oluşumu ancak çeyrek yüzyıllık
bir geçmişe sahiptir. Batıda gelişen kapitalizm, bir yandan Os-
manlı devletinde varolan küçük esnaflığın ölümüne yol açmış di-
ğer yandan da Tanzimat, 1. Meşrutiyet ve 2. Meşrutiyet dönem-
lerinde girişilen çelimsiz sanayileşme çabalarını sonuçsuz bira-
kan olumsuz etkiler yaratmıştır (1). 1922' de Cumhuriyet yön-
etiminin devraldığı ekonomik yapı içerisinde sanayide çalışan iş-
gücü 7541' kişiden ibarettir ve bu sanayî nüfus 32721 işyerine
dağılmış olarak üretim yapmaktadır. Demek ki işletme başına dü-
şen işçi sayısı 2.3' ü geçmemektedir; yani sanayide tezgah ya
da manifaktür egemendir (2).

1) Çok geniş bir literatüre konu olan bu sorunla ilgili olarak birkaç
yeni kaynağa atıfta bulunmakla yetinelim: Doğan Avcıoğlu; **Türkiye'nin Dü-
zeni**, Bilgi, 5. baskı, 1971, Doğu Ergil ve Robert I. Rhodes, «Western Capitalism
and the Disintegration of the Ottoman Empire» **Economy and History**, vol.
XVIII, pp. 41-60 (1975), Edward C. Clark, «Osmanlı Sanayi Devrimi» (Çev.
Yavuz Cezar) **Türk Tarih Dergisi**, Cilt XLV, No. 82, 83, 84, ss. 14-24, 1975,

2) DİE, **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Ankara
1973, s. 41.

Cumhuriyet döneminde, gerek devralınan ekonomik ve mali yapının ve Lozan andlaşmasının getirdiği sınırlamaların ve gerekse 1929 krizini izleyen yıllarda dış etkilerin baskısı altında girilen sanayileşme çabaları sınırlı kalmış Türkiye' de sanayileşme «hamlesi» ancak 1946' dan, yani II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren kesiksiz bir süreç olarak başlatılabiliştir. Bu gecikme nicel ve nitel bakımından Türkiye' de bir «işçi sınıfının» oluşumunu etkileyen önemli bir faktördür.

Öte yandan Türkiye' de, batılı toplumlardan farklı olarak işçi sınıfının oluşumuyla siyasal rejimin demokratikleşmesi süreçleri hemen hemen çağdaştır. Sanayi devrimlerini 19. yüzyılın başlarında ya da sonlarında gerçekleştiren ülkelerde işçi sınıflarının oluşumu, genellikle demokratik olmayan rejimler altında olmuştur. «Seçme ve seçilme haklarının» soylu ve burjuva sınıfları dışında doğrudan sanayileşmenin ürettiği işçi sınıflarına tanınması için çoğu ülkede I. Dünya Savaşı ertesini beklemek gerekmiştir. (3). Bu durumda batıda, işçi sınıfları diğer haklarının yanı sıra siyasal haklarını da elde edebilmek için «devrimci» mücadeleler vermek zorunda kalmışlardır. Buna karşılık Türkiye' de işçi sınıfı siyasal hakların sahibi olarak dünyaya gelmiştir. Türkiye' nin sanayileşme sürecinde gecikmiş olması işçi sınıfının, tarihsel mücadeleler sonunda oluşturduğu ve evrensel düzeyde «ortak» denebilecek «sınıf bilinci» birikiminden yoksun olarak oluşmasını etkileyen bir olgu iken, rejimin demokratikleşmesinin, işçi sınıfının doğuşuyla az çok yaşıt olması da işçi sınıfının özgün bir politik bilinç kazanmasını geciktirmiştir.

Nihayet, sendikacılık da batı işçi sınıfları için Türkiye' de söz konusu olandan çok daha köklü bir geçmişe sahiptir. Bu köklülük batı işçi sınıflarının oluşumları döneminde siyasal haklarından yoksun olmaları nedeniyle, örgütlenmelerinin ancak ekonomik bir platformda olabilmesinden kaynaklanmaktadır. İngiltere' de trade - unionism, Almanya' da sosyal-demokrat sendikacılık hareketlerinin kökleri, bu ülkelerde işçilerin siyasal ör-

3) Göran Therborn, «The Rule of Capital and the rise of Democracy» NLR, No. 103, 77, ss. 5-40.

gütlenmelerinden eskiye gitmektedir (4). Buna karşılık Türkiye'de işçi sınıfı sendikal haklarını, demokratik haklarına sahip olduğu bir ortamda ve bir «işçi partisinin» doğuşuyla hemen hemen aynı yıllarda elde etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de işçi sınıfı içerisinde kökleşmiş bir sendikal eğilimden söz etmek de zordur.

Batı demokratiklerinde ve özellikle işçi sınıfı çıkarlarını temsil etmek üzere ortaya çıkmış partilerin bulunduğu toplumlarda, işçilerin daha çok işçi partisi, sosyal-demokrat parti, sosyalist parti ve komünist partisi gibi, az veya çok radikal ama hepsi de mevcut partiler yelpazesinin «sol» unda yer alan partilere oy verme eğiliminde oldukları bilinen bir gerçektir (5). Kuşkusuz, işçi sınıfları içerisinde, 19. yüzyıldada «işçi aristokrasisi» adı verilen ve işçi sınıfının genel eğiliminden sapan eğilimler taşıyan kesimler bulunmaktadır. Çağdaş İngiliz siyasal bilimcilerinin de «işçi sınıfı tory'leri» olarak adlandırdıkları bu işçiler, nesnel konumları ne olursa olsun, bilinç ya da ait oldukları sınıfı algılama bakımından, kendilerini işçi sınıfından saymayan kişilerdir (6). Bu tutumun siyasal planda doğurduğu sonuç da işçilerin bir bölümünün, tutucu, liberal, dinci, milliyetçi ya da genel olarak, partiler yelpazesinde 'sağ» da yer alan partilere oy vermesidir.

Genel eğilimden sapan bu yönelimlere rağmen, batı demokrasilerinde, sol partilerin daha çok işçi sınıflarından oy almaları ve işçi sınıflarının da daha çok sol partileri destekleme-

4) Jacques Droz, *Histoire du Socialism*, PUF, 1975,

5) Richard Rose, «Class and Party Divisions: Britain as a test case» *Sociology*, 2 (1968) 129-162, David Butler, Donald Stokes, *Political Change in Britain*, St. Martin's, London, 1971, Joseph Klatzman, «Comportement electoral et classe sociale», *Les Elections du 2 Janvier 1956*, A. Colin, 1957, ss. 254-286, G. Adam, F. Bon, J. Capdevielle, R. Mouriaux, *L'Ouvrier Français en 1970*, A. Colin, 1970, özellikle ss. 64-79, Rds Smot, R. Evelenko, *Les élections belges*, Institut Solyay, 1956.

6) E. A. Nodlinger, *The Working-Class Tories*, London, 1967.

egilimleri, zaman içerisinde, çok fazla değişim göstermeyen, yerleşik, adeta «gei-eneksel» denebilecek bir yapı niteliği kazanmaktadır (7).

Türkiye' de durum nasıldır? Yazının başında değindiğimiz, Türkiye' de işçi sınıfının oluşumuna damgasını vuran tarihsel özellikler genel olarak, işçi sınıfının, zaman içerisinde yerleşiklik gösteren bir sınıfsal-siyasal eğilim taşımasını zorlaştıran faktörlerdir. Türkiye' de «işçi sınıfı» ve hele «işçi sınıfı bilinci» henüz oluşum halindedir. Bu nedenle işçilerin siyasal tercihleri de büyük bir hareketlilik göstermektedir. Acaba bu oluşum sırasında değişimin ne yönde olduğu kestirilebilir mi? Eğer kestirilebilirse değişimin bu yönü almasını belirleyen başlıca faktörler nelerdir? Biz elimizde bulunan oldukça sınırlı verilerden hareket ederek bu sorulara bir cevap getirmeye çalışacağız.

«Zaman» faktörü, bu denemede en önemli yeri taşıyacaktır. İşçi sınıfını yeniliği, işçilerin çoğunluğu bakımından, bir kuşaktan eskie gitmeyen geçmişi, işçileşme olayının aynı bir kuşak içerisinde yaşanması, daha önceki yaşam biçiminin izlenin belli bir süre işçilerce taşınması gibi özelliklerin hepsi, «zaman» faktörünün türevleridir. Aynı şekilde işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinin yeniliği ve politik örgütlenmesinin onunla yaşitlığı ve geçirdiği çalkantılar, bu örgütlerin işçi sınıfını örgütleme, çevreleme, eğitme ve bilinç kazandırma faaliyetlerinin sınırlılığı da «zaman» faktörü ile bağlantı görülebilir.

Bu nedenle ilk olarak, işçilerin siyaset karşısında nasıl bir tavır aldıkları ve sınıfsal bir tavır alıştan söz edilip edilemeyeceğini irdelemek için işçileri, sanayi sürecine katılım süreleri ve büyük çapta bu sürenin belirlediği işçilik tiplerine göre birkaç gruba ayırarak bu grupların hipotetik olarak nasıl bir siyasal eğilimi taşıyacaklarını araştıran bir model kurmaya çalışacağız. İkinci bir aşamada bu model ile, elde bulunan verileri karşılaştıracağız. Üçüncü bir aşamada da 1965-1977 dönemi için işçi

7) Jean Ranger, *l'Electorat communiste*, FNSP, 1969, J. Ranger ve diğerleri, «Les elections a Paris de 1965 a 1977, structures urbaines et geographie electorale» RFSP, vol. 27, 1977, ss. 789-846, André Siegfried, *Geographie Electorale de l'Ardeche sous la IIIeme Republique*, A. Colin, 1949.

kesiminde süreklilik gösteren bir siyasal yönelim değişiminin varlığına işaret eden bir çözümleme geliştireceğiz.

Modelin en temel varsayımı şudur: Sanayi işçiliği Türkiye’de genel olarak bir kuşaktan eskiye gitmeyen bir yaşta olduğundan işçilerin büyük kısmı, tarım kesiminden, onun itmesiyle kente göçen kişilerdir. Yani Türkiye’de işçi sınıfı yoğun olarak hem coğrafi hem de mesleki hareketlilik içerisinde yaşayan bir gruptur ve işçileşme bir süreçtir. Bu işçileşme süreci içerisinde, siyaseti algılama, siyasetle ilgili tavır oluşturma ve davranışa geçme açısından belli başlı üç eşik ayrılabilir.

1 — Tarım kesiminde, kendisi ve ailesini geçindirmeye yeterli olmayan topraktan kopmaya hazır hale gelen «potansiyel işçi» henüz köylüdür. Bu eşikte «köylülük» tavrı egemendir.

2 — İkinci eşikte, potansiyel işçi, ya metropoliten bir sanayi merkezine göç eder ya da ayağına gelen kasaba sanayiine (Ereğli) dahil olur. Ama toprakla olan bağlarını henüz koparmamıştır. Umudu hâlâ, işçi olarak çalışmakla biriktirebileceği parayla, toprağını genişletmek ya da verimli hale getirmektir. Bu nedenle de bu eşikteki işçi, ailesini toprakta çalışır durumda bırakmıştır; hattâ kendisi bile harman zamanı köye gider. Yöresinin mahallî kültürüne, geleneksel değer ve inançlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu eşikteki işçilere «köylü-işçiler» diyebiliriz.

3 — Üçüncü eşikte ise, geçiş dönemi biter. Köylülüğün gerek maddî bağları gerek kültür ögesiyle toprağa bağlılığı son bulur. Toprak satılır, aile kente getirilir ve işçi giderek sanayi çevresinde örülen yeni bir sosyal ilişkiler ağına girer. Köylü işçinin gerçek işçileşmesi bu eşikte oluşur. İşçinin, işçi «bilincini» kazanmasını hızlandırıcı ya da kuvvetlendirici etkenler, bu eşikte artık, doğrudan, yaşanan işçilik tipinin özelliklerine çalışılan kesim, işçi yoğunluğu, işkolu, bölge, sendikalaşma gibi etmenler burada rol oynarlar.

Hipotetik olarak, bu üç eşikte yer alan insanların tüm top-

lumsal ilişkileri gibi siyasete yönelik tutum ve tavırlarının da farklı olacağını düşünebiliriz (8).

Siyasetle «ilgilenme» bakımından, ilk eşikte, insanların, alışlagelen çevrelerinin dışına çıkmaya hazırlandıklarından, siyasete yönelik ilgilerinin de artması, ikinci eşikte, bir kısmı köylülükten, bir kısmı işçilikten gelen ve birbiriyle gelişebilen «çapraz baskılara» muhatap olmaktan ötürü «ilgisizleşme»nin ön plâna geçmesi ve üçüncü eşikte «işçiliğin» hakim sosyal ve psikolojik öge durumuna geçmesi sonunda siyasete karşı «yeni bir ilginin» doğması beklenebilir (9).

Siyasetin algılanışı düzeyinde ortaya çıkan bu «ilgi dalgalanması», siyasete katılma biçimlerini de, farklılaştıracaktır. Seçmen davranışı düzeyinde, kırsal kesimde «yoğun olan» siyasal katılmanın, metropoliten ve kentsel kesimlerde ilkin düşmesi (10) ve fakat gecekondü kentliliğinin ve sanayi işçiliğinin

8) Kuşkusuz, özellikle ilk eşik bakımından kişi davranışlarını etkileyen, yöresel, bölgesel özelliklerin farklılaştırıcı etkisi vardır. Modelimiz, bu gibi etkileri parametrik kabul eden bir modeldir.

9) Sanayinin, köylünün ayağına götürüldüğü özel sanayi tipinde temelde bu üç eşiğe sahip olan aynı işçileşme sürecinin; yaşanan değişimin hızı ve yoğunluğu bakımından özellikler göstermesi beklenebilir. Örneğin, ilk eşikte, «ilgi yükselmesi» olmayabilir. İkinci eşikte, ilgisizleşme yerine, köy kültürünün işçi üzerinde hakimiyetini sürdürmesi yüzünden, işçiliğin getirdiği, «refah» düzeyi kabullenildiği halde, sanayi ile birlikte gelen «yabancı», «kentsel» kültürün norm ve değerlerinin reddini kanalizasyon eden bir çeşit «sözde gelenekçiliğe» dönüş ve bu yönde bir örgütlenme (örneğin dinsel tarikatların canlanması) oluşabilir. Bkz., Nur Vergin; «progrè économique et emergence de mouvements religieux à finalité politique», Mayıs 1975'de AİSLF kolloklarında sunulan tebliğ. Ancak, bu durum, ikinci eşiğe özgü tavrın, yani «ilgisizleşme»nin bir istisnası değil, özel bir türüdür. Çünkü «sözde gelenekçiler» dünyevi bir olay olan siyasal mücadeleye karşı ilgisiz kalırlar.

10) Claude Lefeu, bu tür «katılmama» olayına, «l'abstentionnisme de perplexité», «bocalama çekimsizliği» adını veriyor. Bkz., Claude Lefeu, *Géographie des Elections Françaises depuis 1936*, PUF, 1971, ss. 183-183. Ayrıca bkz., Alain Lancelot, *l'Abstentionnisme électoral en France*, A. Colin, 1967.

eskiliğiyle doğru orantılı olarak zaman içinde yükselmesi beklenir (11).

Seçimlere katılma biçimini ilgilendiren bu değişmelerin yanısıra, siyasal tercihler açısından da bazı değişmeler olmasını beklemek normaldir.

Kırsal kesimde seçmen oyu büyük çapta «güdülen bir oydur» (mobilize oy) (12). Köyün ağası ya da güçlü ailesinin kendi çıkarına uygun olarak desteklemeyi tercih ettiği partiye, köylünün çoğunlukla (hattâ bir bütün olarak) oy vermesi ve onun parti tercihlerindeki değişmeyi izleyerek oyunu farklı partilere yöneltmesi olağandır. Göçmeye hazırlanan köylü, köyün dışında bile, nesnel olarak olsun psikolojik bakımdan olsun bağlı kalacağı köyüyle olan ilişkisini sürdürmek ve hattâ belki de köydeki gücü nedeniyle, köy dışında da etkili olabileceğini belediği ağasının bu gücünü kendi yararına kullanabilmek umuduyla «geleneksel» olarak veya, ağasının son tercihi yönünde belirlenmiş olduğu siyasal parti tercihine, ilk eşikte sıkıca sarılabilecektir. Bu eğilimi hattâ, köylü sanayi merkezine göçtükten sonra da bir süre devam edebilecektir.

Ancak bu geleneksel bağlılığın süreklilik kazanması oldukça zordur. Çünkü köylü-işçi, çalıştığı işyerindeki diğer işçilerle, kendinden eski hemşehrileriyle, sendika yetkilileriyle ve daha geniş kentsel gruplarla temaslarını arttırdıkça, «geleneksel» partisine bağlılığın kendisine kentte pek bir yarar sağlamayabileceğini düşünebilecek ve kısa dönemli çıkarları, uzun dönemli özlemleri, içinde yaşamaya başladığı yeni çevreye hakim olan ideoloji ile geleneksel parti tercihi arasında bir uyumsuzluk doğabilecektir.

İkinci eşikteki işçi, çapraz baskılara en fazla maruz kalan bir insandır. Yeni çevresine geçmişinden kopabilecek kadar

11) Ergun Özbudun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara 1975, ss. 103-112 ve ss. 178-184.

12) Ergun Özbudun, a.g.e., s. 156. Kuşkusuz, güdülenme olayı bölgeden bölgeye ve bölgelerin ekonomik yapıları ile bağlı olarak değişmektedir. Ama biz bu farklılıklar «ceteris paribus» kabul ettik. Öte yandan kır-kent kutuplaşmasında, kır, güdülen oyun daha çok görüldüğü, toplumsal alan olduğundan, bu farkları ihmal etmek bize çok yanlış görünmedi.

alışmamıştır; köyü, toprağı, hayvanı hâlâ onun ana özlemleridir; yeni işinde güvenceden yoksundur; ama kentin de cazibeleri ve kendini kapatamayacağı türlü etkileri vardır onun üzerinde. Bu aşamada, işçi-köylü, umut-gerçek, özgürleşme -yabancılaşma, sendika-din, toprak-topraktan kopma gibi bazı ikilemler tarafından (belki de hepsi tarafından) başka başka yönlere çekilecektir. İşte bunca çapraz baskıya verilen en doğal cevap, kararsızlık, çekimserlik, bilememe, seçememe ve dolayısıyla bir ideoloji boşluğuna düşmektir.

Ama bu durum uzun süre devam edemez. İşçiliğı eskidikçe, kendine en yakın düşen yeni bir ideolojiye sarılacaktır. Bu hangi ideoloji, hangi partinin felsefesi olabilir! Bu, esas olarak işçinin içinde yaşadığı özel 'işçileşme sürecine» bağlıdır. Onun tarafından belirlenir. Rabak elektrik ya da Sungurlar kazan fabrikasında, uzun süre çalışan, giderek vasıf kazanan, işyerinde hakim olan sendikaya katılan bir işçiyle bir büyük apartmanda,, kapıcılık eden bir başka işçinin siyasal tercihleri aynı olmayabilecektir.

Bu işçilerden biri büyük bir özel kesim işletmesinde, çok sayıda işçiyle omuz omuza çalışıp, akşamları sendikasının eğitim sohbetlerini izliyor, iyi ücret alıyor, işçi sınıfı eylemlerine katılıyor ve bu sınıf içinde yer almakla kendisine saygınlık ve önem atfedebiliyorsa, giderek, «işçi sınıfı» çıkarlarıyla özdeşleştirdiğı bir sosyal-demokrat ya da sosyalist partiyi desteklemeye yönelebilecektir.

Oysa ki, ikinci durumu yaşayan işçinin, durumunu algılayışı farklı olacaktır. Hizmet kesiminde, tek başına ya da ailesiyle birlikte çalışan, henüz sendikalaşmamış, benzerleriyle teması, kat sakinlerinin siparişlerini yerine getirirken, köşebaşındaki «kısır» karşılaşmaların çok az ötesine giden, buna karşılık kendini sürekli üst katlarda oturan «kent-soylularla» karşılaştıran, onların yaşamını özleyen, kıskanan ama belki de ne kadar didinirse didinsin durumunu pek de değiştiremeyeceğini sezen o işçi, «kentli» ye öfkesini, aşağılanmasının hincını, onu «namusunu, ahlâkını, dinini» yitirmiş olmakla suçlayarak din-

dirme ihtiyacı besleyebilecek ve belki de bir MSP ya da MHP taraftarı olabilecektir.

İşçinin, kentte geçirdiği çalışma süresi uzadıkça, çalıştığı işkolü, işyerinin büyüklüğü, devlet ya da özel kesime ait işletme olması, işyerinde hakim olan sendika ve bağlı olduğu sendikal merkez, haberleşme ağına katılış biçimi, eğitim ve gelir düzeyi gibi faktörlerin etkisinde kalarak, kendine yeni bir «dünya görüşü» ve siyasal parti seçecektir. Ve işçilerin en büyük kısmı, giderek sol partilere oy vermek eğilimini taşıyacaklardır. Burada değinilen faktörlerele ilgili olarak önerilebilecek belli başlı hipotezler şunlardır: Üretken kesim işçileri, hizmet kesimine göre, eski sanayilerde çalışan işçiler yeni sanayilere göre; büyük işletmelerde çalışan işçiler küçük işyerleri işçilerine göre; metropolitlen merkezlerde yoğunlaşan işçiler, kasabalı işçilere göre; sendikalı işçiler, olmayanlara göre, daha türdeş bir konfederasyona bağlı olanlar, olmayanlara göre; daha ileri derecede eğitim görmüş ve vasıf kazanmış işçiler, kazanmayanlara göre sola daha hızla meyiletme eğilimi taşıyacaklardır.

İşçileşme sürecini «üç aşamaya» bölen bu modelin gerçeğe ne ölçüde uyduğunu araştırmak gerekir. Elimizde bu modeli sınamak üzere özel olarak toplanmış veriler yok. Ancak, 1969 yılında «Milliyet Gazetesi için yapılan, işçi anketi»nde elde edilen bazı bilgileri yeniden gözden geçirmek yine de anlamlıdır (13).

13) Kenan Bulutoğlu ve diğerleri, «İşçiler kime, neden oy veriyor?», Milliyet, Ekim 1969, Biz bu işçi anketi sonuçlarını, doğrudan anketi yapan araştırma kurulunun yaptığı çözümlene ve değerlendirmelerden alıyoruz. Kabul etmek gerekir ki bu ikinci elden değerlendirme, bilimsel bakımdan çok «kösün» bir sonuç veremez. Gerçekten, araştırma verilerinin burada önerilen model açısından yeniden çözümlenmesi daha doğru bir yöntem olabilirdi. Örneğin, buradaki model açısından, «kararsızlığa düşme» olayı, büyük çapta, çalışılan süreye bağlanmıştır. Oysa, «Milliyet araştırmasında» bir yandan, oy kaymalarında, «kararsızların» önemli bir grup olduğu saptanmakta, öte yandan da işçiler çalışma sürelerine göre sınıflandırılmaktadırlar. Ancak çalışma sürelerine göre «kararsızlık» dağılımı tablosunun işlenmesine gerek görülmemiştir. Böyle bir hipotezleri olmadığı için kuşkusuz.. Bizim için ise, böyle bir test gereklidir. Ancak, «Milliyet araştırmasının» pek çok sonucu, yanlışlık da olsa, bizim için anlamlı bilgiler sağladığından verilerin yeniden değerlendirilmesi işlemine girişmedik.

1969 işçi anketinin bizim açımızdan en önemli bulgusu, işçilerin siyasal tercihlerinin «donmuş» bir nitelik göstermüyor, aksine oldukça yüksek bir «akışkanlık» göstermesidir.

1965 seçimlerinde verilen işçi oylarıyla 1969 seçimlerinde verilmesi tasarlanan oylar arasında bir karşılaştırma yapıldığında şu görülmektedir:

TABLO 1

**1965 ve 1969'da İşçi Oyları ve Partilerin
Türkiye Çapında Gördükleri Destek**

		AP %	CHP %	TİP %	MHP (CRMP) %	Diğer* %
1965	İşçi	50,0	32,0	6,8	1,0	10,2
	Türkiye	52,9	28,7	3,0	6,8	8,6
1969	İşçi	35,2	30,3	10,1	3,6	20,2
	Türkiye	46,5	27,4	2,7	3,0	20,7

* Diğer küçük partiler ve işçi oylarında kararsızlar, hatırlamayanlar...

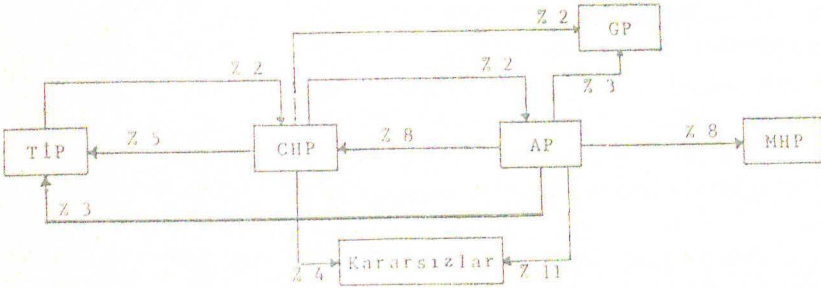
Bu tablodan anlaşılacağı üzere sol partiler, işçiler arasında, Türkiye çapında gördükleri destekten daha fazlasını görmekte ve bu destek zaman içerisinde artmaktadır (% 38,8'den % 30,3'e). Bununla birlikte 1960'larda işçilerin çoğunluğu, batı ülkelerinde gözlemlenenin aksine daha çok sağ partilere oy vermek eğiliminde idiler (14).

14) Örneğin, Fransa'da zaman zaman işçi sınıfının 2/3'ü tarafından destek gören sol, 1960'larda «Gaulizm»ün etkisiyle önemli bir darbe yemiş olduğu halde, yine de bu ilişki tersinedir. Yani Fransız işçisi arasında «sinist-rizm» hakimdir. Bkz. R. Mouriaux, a.g.e., ss. 75-79.

işçiler arasında 1965-1969 döneminde en fazla oy kaybeden parti durumunda olan AP'nin bu oyları kimlere ve ne oranda kaybettiği ele alındığında ortaya ilginç bir durum çıkmaktadır. İşçi anketini yürüten araştırmacılar bu durumu açıkça ortaya koyan bir şema vermektedirler.

Şekil: 1

Oy Kaymaları (15)

Görüldüğü gibi AP'nin 1965 oylarının % 26'sını teşkil eden oy kayıplarının % 11'ine ulaşan ve tek bir gruba giden en büyük kısmı kararsızlara, ikinci derecedeki önemli oy kaybı ise % 8' i CHP ve % 3' ü de TIP' e olmak üzere (Toplam % 11) sol partilere doğru olmuştur.

Türk işçi oyununda sola kayma kademeli bir seyir izlemekte ve kendi oyunun % 32 oranında bir kazanç sağlayan TIP'in oy kazançlarının daha büyük bir kısmı sağdan değil, orta soldan elde edilmektedir (% 3'e karşı % 5).

Araştırmanın başka bir yerinde CHP'nin TIP'e kaybettiği işçiler hakkında şu bilgiyi edinmekteyiz; CHP'nin TIP'e kaybettiği işçiler bu partinin tüm kayıplarının % 27'sine ulaşmaktadır. Gerçi CHP'nin oy kaybının en önemli kısmı (% 40) sağ partilere, geri kalanı da kararsızlara kaymıştır; ama kaybedilen iş-

15) 1.10.1969 tarihli Milliyet Gazetesi.

çilerin nitelikleri açısından olaya bakıldığında TIP'e yönelen işçilerin özel bazı tutumlara sahip oldukları görülmektedir. TIP'e kayan işçilerin % 100'ü, CHP'yi «patron» partisi olarak nitelmişlerdir. Yani bu işçiler açısından, CHP'nin yaptığı «sola açılma» girişimi ideolojik açıdan doyurucu olamamıştır. Bu açıklamalar ışığında, işçilerin «bilinç» düzeyleri yükseldikçe «da-ha» sola kayacakları sonucu çıkarılabilir.

Yukarıda önerilen model açısından çok önemli bir kategori olan kararsızlara ilişkin olarak da araştırmadan şu bilgileri elde etmekteyiz: kararsız seçmenler, tüm işçi kitlesi içerisinde % 12.9 oranında, ihmal edilmeyecek bir grup meydana getirmektedirler. 1965 seçimlerinde «kararsız» durumda kalan işçilerden % 39'u (yani en büyük bölümü) 1969 seçimlerine gelindiğinde hâlâ kararsızlığını sürdürmektedir. Buna karşılık, kararsızlıktan çıkıp, bir parti yönünde tercih belirleyenler arasında en büyük grup (% 22) CHP'ye oy vermeyi tercih etmiştir.

Öte yandan «kararsız» durumda olan işçilerden % 55'inin AP'yi «patron partisi» olarak nitelēmelerine karşın, bu yargı CHP için kararsızların ancak % 22'si tarafından verilmiştir. Bu nedendir ki, araştırmacıların vardıkları, «kararsızlar, eninde sonunda, AP'de değil CHP'de karar kılacaklardır» sonucuna biz de katılıyor ve yukarıda önerdiğimiz model gereğince, kararsızların, «işçileştikçe» ve işçi sınıfı bilincini edindikçe, sola kayma olasılıklarının yüksek olacağı kanımızı, destekler nitelikte görüyoruz.

Kararsızları oluşturan işçi grubu hakkında, bu araştırma sonuçlarından elde edebildiğimiz bilgilere gelince; bu grup içerisinde işkollarına göre yapılan bir dökümdе, birinci ve ikinci sırada gelen işkollarının inşaat ve matbaa olduğunu ve hemen ardından da tarım işçiliğinin geldiğini öğrenmekteyiz. Araştırmacıların yorumlamak gereğini duymadıkları bu dökümse, bizce çok anlamlıdır. Gerçekten de gerek inşaat işçileri gerekse matbaa işçileri her biri kendi özel şartlarından ötürü, «çapraz bas-kılara» en fazla maruz bulunması muhtemel olan işçilerdir. İnşaat işçileri, mevsimlik işçidirler; yazın inşaatta çalışır, kışın

genellikle köylerine geri giderler. Öte yandan matbaa işçilerinin yüksek düzeyde eğitim görmüş olmaları, üstün vasıfa sahip olmaları ve yaptıkları işin türünden ötürü, kendilerini orta sınıflara çok yakın bulma olasılıkları yüksektir. Bilindiği gibi, «eğitim» Türkiye’de, orta sınıflara katılmanın en belli başlı belirleyicisidir. Özne! algılamaları bakımından kendilerini orta sınıfa yakın gören, buna karşılık nesnel koşulları gereği işçi olan matbaa işçileri, bu «çapraz baskının» etkisiyle kararsızlaşıyor olabilirler.

Kararsızlığa itilen üçüncü önemli işçi grubu olan tarım işçileri için iş durum oldukça açıktır. Tarım işçisi, toprakla olan bağını kesmemiş işçidir. Dolayısıyla, sanayi ve tarım kesimlerine hakim olan iki farklı yaşam biçimi arasında bocalama ihtimali bu işçiler için oldukça yüksektir. İşçiler arasında rençber kökenli olanların oranı % 31.1’dir ve araştırmada bu kökenden gelen işçilerin bir süre geleneksel partilerine sadık kalıp, sonra da kararsızlığa kaydıkları saptanmıştır. Tarım kökenli işçilerin kararsızlığa düşme ihtimalleri İstanbul’da, diğer illere oranla daha yüksek bulunmuştur. Ve nihayet, bu kökenden gelen işçi seçmenlerin, bir parti seçişi yaptıklarında, en düşük oranlarda MHP ve TIP’i, ancak üçüncü düşük düzeyde de CHP’yi seçtikleri görülmüştür.

Milliyet için yapılan bu araştırmadan, partilerin işçiler tarafından hangi nedenlerle tercih edildiği ve ne gibi faktörlerin işçilerin partilere dağılmasını etkilediğini ortaya koyan bazı bilgiler de elde edebilmekteyiz.

Bu açıdan ilginç bulduğumuz ilişkileri şöylece sıralayabiliriz: İşçilerin çalıştıkları işkolu ve bu işkoluna hakim olan işletme tipiyle, parti tercihleri arasında bir ilişki vardır. Örneğin, TIP’e oy veren işçilerin, diğer partilere oy veren işçilere oranla kimya, kauçuk ve kâğıt-ağaç sanayilerinde daha büyük bir orana ulaştıkları saptanmıştır. Oysa bu işkollarından birincilerde yabancı sermaye hakimdir ve ayrıca bu işkollarında üretim, işçi yoğunluğunun yüksek olduğu büyük işletmelerde yapılmaktadır. İkinci işkolu ise (özellikle kâğıt işkolu) Türkiye’nin

en eski sanayi dallarından biridir ve bir işkolu ne kadar eskiyse o işkolunda çalışan işçilerin, o kadar işçi sınıfı bilincine sahip olacakları düşünülebilir. Başka bir soruya verilen cevaplardan- sa TIP'li işçilerin, yabancı sermaye ve «Amerika'nın Türkiye'yi» sömürmesi konusunda, tüm diğer işçilerden çok daha yüksek bir bilinç düzeyine eriştikleri saptanmıştır. CHP'li işçilerin % 68'ine karşın TIP'li işçilerin % 80'i «Amerika'nın Türkiye'yi» sömürdüğü inancını beslemektedir. Ve bu oran AP'yi tutanlar arasında % 23'e düşmektedir. TIP'e oy veren işçiler, aynı zamanda eğitim düzeyleri en yüksek, buna karşılık gelir düzeyleri düşük (ayda 500 TL'nin altında) olan işçilerdir. Parti seçimlerini, işçi sorunlarına öncelik vererek yapma eğilimleri, çok yüksektir (tüm işçilerin % 13,6'sına karşın TIP'li işçilerin % 52'si).

AP'li işçiler, daha çok maden (% 46) ve ulaştırma (% 40) işkollarında çalışmaktadırlar. Oysa ki bu işkollarında devlet sektörü hakimdir ve zaten AP'li işçiler de örneğin, ulaştırma işkolunda devlet kesiminde (DDY % 44) özci kesim ulaştırma- cılığında (% 36) daha hakim durumdadırlar. Öte yandan, ma- den işçiliği Zonguldak yöresinde toplanmıştır. AP'nin 1965'den 1969'a olan oy kayıplarına bakıldığında, Zonguldak, Bursa'dan sonra (% 8) en az oy kaybına uğranılan (% 28) bölgelerden bi- risidir. Araştırmacıların da gözlemledikleri gibi, AP'ye yönelen işçiler henüz tarım kesimiyle ilişkisini koparmamış, sanayi ke- siminde bulunduğu işi o sırada iktidar partisi olan AP'ye borçlu olduklarına inanan ve bu partiye olan bağlılıklarını bir çeşit «patron-yanaşma» ilişkisi içerisinde sürdüren işçilerdir (16). Ancak bunlar arasında partiden ayrılanların % 33'ünün, ortala- manın üzerinde eğitim görmüş, % 33'ünün AP'yi «zengin» par- tisi, % 35'inin de «patron» partisi olarak niteleyenler arasından gelmesi, işçinin bilinç düzeyi yükseldikçe AP'den kopma hare- ketinin devam edeceğini düşündürmektedir.

CHP'li işçilerin ise gıda ve tekstil gibi, çok sayıda işçi ça- lıştıran ve genel olarak özel teşebbüsün elinde bulunan işkolla-

16) Kavram için bkz., E. Özbudun, a.g.e., s. 3.

rında ve toprak işçiliğinde yoğunluk kazandıkları ve gelir, eğitim, vasıf gibi nitelikleri bakımından oldukça 'iyi' bir düzeye eriştikleri görülmektedir. CHP'ye oy veren işçiler bakımından ilginç olan bir gözlem de şudur: «kıdem» faktörüne göre işçilerin parti tercihleri incelendiğinde, CHP ve AP'nin genellikle kıdemli işçileri kendilerine çektikleri görülmüştür. Ancak, 3 yıldan az kıdemli işçiler arasında CHP'ye oy verenlerin oranı, en düşük oran olan % 13,6, 3-5 yıllık kıdemli olan işçiler arasında da yine CHP'ye oy veren işçilerin oranı en düşük oran olan % 16,2'ye ulaşmaktadır. Buna karşılık, 5-10 yıllık kıdemli işçiler arasında belirli bir partiye yönlendiren en yüksek desteği (% 32,6) CHP'ye göstermektedirler. Bu gözlemlerden çıkartılabilecek olan sonuç, bizce işçilerin ancak, 5-10 yıllık bir «kıdem» kazanmakla, CHP'ye yönelecek bilinç düzeyine ulaşabildikleridir.

MHP'ye yönelen işçi grubu ise, eski memur kökenden gelenlerin en yüksek, tarımsal kökenden gelenlerin en düşük oranda temsil edildiği, TIP'in ardından gelen en iyi eğitilmiş ve en vasıflı işçilerin dahil olduğu, en yüksek ücret geliri sağlayan gruptur. Buna karşılık, MHP'li işçiler, tüm diğer işçilere oranla, en aşırı milliyetçi, otoriter, dinî ve ahlâkî özlömler besleyen işçiler grubunu oluşturmaktadırlar. MHP'li işçilerin bu tercihleri, uğradıkları «statü kaybı» (17)na gösterdikleri «tepkinin» bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

İşgücününün 1965' de % 10' unu oluşturan ve günden güne sayı gücü olsun, siyasal gücü olsun artış gösteren «işçi sınıfı»nın «nesnel» durumunu algılayışının gerçek bir «sınıf bilinci» düzeyine eriştiği öne sürülebilir mi? 1965 anketini yürüten araştırmacılar bu konuda değillerdir. Araştırma verileri gerçekten de bu soruya olumlu bir cevap vermeyi zorlaştırmaktadır.

İşçilerin % 78,7, kime neden oy verdiğinin bilincine sahip gibi görünmekte ve parti seçişinde birinci derecede ağırlığı, e-

17) Memuriyetten, işçiliğe geçme konusunda «nesnel» ve üstün eğitim vasıf, gelir faktörlerine rağmen, nesnel olarak «işçi» kalmak nedeniyle doğan «öznel» olarak algılanan bir «statü» kaybindan söz edilebilir.

en eski sanayi dallarından biridir ve bir işkolu ne kadar eskiyse o işkolunda çalışan işçilerin, o kadar işçi sınıfı bilincine sahip olacakları düşünülebilir. Başka bir soruya verilen cevaplardan- sa TIP'li işçilerin, yabancı sermaye ve «Amerika'nın Türkiye'yi» sömürmesi konusunda, tüm diğer işçilerden çok daha yüksek bir bilinç düzeyine eriştikleri saptanmıştır. CHP'li işçilerin % 68'ine karşın TIP'li işçilerin % 80'i «Amerika'nın Türkiye'yi» sömürdüğü inancını beslemektedir. Ve bu oran AP'yi tutanlar arasında % 23'e düşmektedir. TIP'e oy veren işçiler, aynı zamanda eğitim düzeyleri en yüksek, buna karşılık gelir düzeyleri düşük (ayda 500 TL'nin altında) olan işçilerdir. Parti seçişlerini, işçi sorunlarına öncelik vererek yapma eğilimleri, çok yüksektir (tüm işçilerin % 13,6'sına karşın TIP'li işçilerin % 52'si).

AP'li işçiler, daha çok maden (% 46) ve ulaştırma (% 40) işkollarında çalışmaktadırlar. Oysa ki bu işkollarında devlet sektörü hakimdir ve zaten AP'li işçiler de örneğin, ulaştırma işkolunda devlet kesiminde (DDY % 44) özel kesim ulaştırmacılığından (% 36) daha hakim durumdadırlar. Öte yandan, maden işçiliği Zonguldak yöresinde toplanmıştır. AP'nin 1965'den 1969'a olan oy kayıplarına bakıldığında, Zonguldak, Bursa'dan sonra (% 8) en az oy kaybına uğranılan (% 28) bölgelerden birisidir. Araştırmacıların da gözlemledikleri gibi, AP'ye yönelen işçiler henüz tarım kesimiyle ilişkisini koparmamış, sanayi kesiminde bulunduğu işi o sırada iktidar partisi olan AP'ye borçlu olduklarına inanan ve bu partiye olan bağlılıklarını bir çeşit «patron-yanaşma» ilişkisi içerisinde sürdüren işçilerdir (16). Ancak bunlar arasında partiden ayrılanların % 33'ünün, ortalamının üzerinde eğitim görmüş, % 33'ünün AP'yi «zengin» partisi, % 35'inin de «patron» partisi olarak niteleyenler arasından gelmesi, işçinin bilinç düzeyi yükseldikçe AP'den kopma hareketinin devam edeceğini düşündürmektedir.

CHP'li işçilerin ise gıda ve tekstil gibi, çok sayıda işçi çalıştıran ve genel olarak özel teşebbüsün elinde bulunan işkolla-

16) Kavram için bkz., E. Özbudun, a.g.o., s. 3.

rında ve toprak işçiliğinde yoğunluk kazandıkları ve gelir, eğitim, vasıf gibi nitelikleri bakımından oldukça 'iyi' bir düzeye eriştikleri görülmektedir. CHP'ye oy veren işçiler bakımından ilginç olan bir gözlem de şudur: «kıdem» faktörüne göre işçilerin parti tercihleri incelendiğinde, CHP ve AP'nin genellikle kıdemli işçileri kendilerine çektikleri görülmüştür. Ancak, 3 yıldan az kıdemli işçiler arasında CHP'ye oy verenlerin oranı, en düşük oran olan % 13,6, 3-5 yıllık kıdemli olan işçiler arasında da yine CHP'ye oy veren işçilerin oranı en düşük oran olan % 16,2'ye ulaşmaktadır. Buna karşılık, 5-10 yıllık kıdemli işçiler arasında belirli bir partiye yönelenler en yüksek desteği (% 32,6) CHP'ye göstermektedirler. Bu gözlemlerden çıkartılabilecek olan sonuç, bizce işçilerin ancak, 5-10 yıllık bir «kıdem» kazanmakla, CHP'ye yönelecek bilinç düzeyine ulaşabildikleridir.

MHP'ye yönelen işçi grubu ise, eski memur kökenden gelenlerin en yüksek, tarımsal kökenden gelenlerin en düşük oranda temsil edildiği, TIP'in ardından gelen en iyi eğitilmiş ve en vasıflı işçilerin dahil olduğu, en yüksek ücret geliri sağlayan gruptur. Buna karşılık, MHP'li işçiler, tüm diğer işçilere oranla, en aşırı milliyetçi, otoriter, dinî ve ahlâkî özlömler besleyen işçiler grubunu oluşturmaktadırlar. MHP'li işçilerin bu tercihleri, uğradıkları «statü kaybı» (17)na gösterdikleri «tepkinin» bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

İşgücünün 1965' de % 10' unu oluşturan ve gündün güne sayı gücü olsun, siyasal gücü olsun artış gösteren «işçi sınıfı»nın «nesnel» durumunu algılayışının gerçek bir «sınıf bilinci» düzeyine eriştiği öne sürülebilir mi? 1965 anketini yürüten araştırmacılar bu konuda degillerdır. Araştırma verileri gerçekten de bu soruya olumlu bir cevap vermeyi zorlaştırmaktadır.

İşçilerin % 78,7, kime neden oy verdiğinin bilincine sahip gibi görünmekte ve parti seçişinde birinci derecede ağırlığı, e-

17) Memuriyetten, işçiliğe geçme konusunda «nesnel» ve üstün eğitim vasıf, gelir faktörlerine rağmen, nesnel olarak «işçi» kalmak nedeniyle doğan «öznel» olarak algılanan bir «statü» kaybından söz edilebilir.

en eski sanayi dallarından biridir ve bir işkolu ne kadar eskiyse o işkolunda çalışan işçilerin, o kadar işçi sınıfı bilincine sahip olacakları düşünülebilir. Başka bir soruya verilen cevaplardan- sa TIP'li işçilerin, yabancı sermaye ve «Amerika'nın Türkiye'yi» sömürmesi konusunda, tüm diğer işçilerden çok daha yüksek bir bilinç düzeyine eriştikleri saptanmıştır. CHP'li işçilerin % 68'ine karşın TIP'li işçilerin % 80'i «Amerika'nın Türkiye'yi» sömürdüğü inancını beslemektedir. Ve bu oran AP'yi tutanlar arasında % 23'e düşmektedir. TIP'e oy veren işçiler, aynı za-
manda eğitim düzeyleri en yüksek, buna karşılık gelir düzey-
leri düşük (ayda 500 TL'nin altında) olan işçilerdir. Parti seçiş-
lerini, işçi sorunlarına öncelik vererek yapma eğilimleri, çok
yüksektir (tüm işçilerin % 13,6'sına karşın TIP'li işçilerin %
52'si).

AP'li işçiler, daha çok maden (% 46) ve ulaştırma (% 40)
işkollarında çalışmaktadırlar. Oysa ki bu işkollarında devlet
sektörü hakimdir ve zaten AP'li işçiler de örneğin, ulaştırma
işkolunda devlet kesiminde (DDY % 44) özel kesim ulaştırma-
cılığında (% 36) daha hakim durumdadırlar. Öte yandan, ma-
den işçiliği Zonguldak yöresinde toplanmıştır. AP'nin 1965'den
1969'a olan oy kayıplarına bakıldığında, Zonguldak, Bursa'dan
sonra (% 8) en az oy kaybına uğranılan (% 28) bölgelerden bi-
risidir. Araştırmacıların da gözlemledikleri gibi, AP'ye yönelen
işçiler henüz tarım kesimiyle ilişkisini koparmamış, sanayi ke-
siminde bulunduğu işi o sırada iktidar partisi olan AP'ye borçlu
olduklarına inanan ve bu partiye olan bağlılıklarını bir çeşit
«patron-yanaşma» ilişkisi içerisinde sürdüren işçilerdir (16).
Ancak bunlar arasında partiden ayrılanların % 33'ünün, ortala-
manın üzerinde eğitim görmüş, % 33'ünün AP'yi «zengin» par-
tisi, % 35'inin de «patron» partisi olarak niteleyenler arasından
gelmesi, işçinin bilinç düzeyi yükseldikçe AP'den kopma hare-
ketinin devam edeceğini düşündürmektedir.

CHP'li işçilerin ise gıda ve tekstil gibi, çok sayıda işçi ça-
lıştıran ve genel olarak özel teşebbüsün elinde bulunan işkolla-

16) Kavram için bkz., E. Özbudun, a.g.e., s. 3.

rında ve toprak işçiliğinde yoğunluk kazandıkları ve gelir, eğitim, vasıf gibi nitelikleri bakımından oldukça 'iyi' bir düzeye eriştikleri görülmektedir. CHP'ye oy veren işçiler bakımından ilginç olan bir gözlem de şudur: «kıdem» faktörüne göre işçilerin parti tercihleri incelendiğinde, CHP ve AP'nin genellikle kıdemli işçileri kendilerine çektikleri görülmüştür. Ancak, 3 yıldan az kıdemli işçiler arasında CHP'ye oy verenlerin oranı, en düşük oran olan % 13.6, 3-5 yıllık kıdemi olan işçiler arasında da yine CHP'ye oy veren işçilerin oranı en düşük oran olan % 16.2'ye ulaşmaktadır. Buna karşılık, 5-10 yıllık kıdemli işçiler arasında belirli bir partiye yönelenler en yüksek desteği (% 32.6) CHP'ye göstermektedirler. Bu gözlemlerden çıkartılabilecek olan sonuç, bizce işçilerin ancak, 5-10 yıllık bir «kıdem» kazanmakla, CHP'ye yönelecek bilinç düzeyine ulaşabildikleridir.

MHP'ye yönelen işçi grubu ise, eski memur kökenden gelenlerin en yüksek, tarımsal kökenden gelenlerin en düşük oranda temsil edildiği, TIP'in ardından gelen en iyi eğitilmiş ve en vasıflı işçilerin dahil olduğu, en yüksek ücret geliri sağlayan gruptur. Buna karşılık, MHP'li işçiler, tüm diğer işçilere oranla, en aşırı milliyetçi, otoriter, dinî ve ahlâkî özlömler besleyen işçiler grubunu oluşturmaktadırlar. MHP'li işçilerin bu tercihleri, uğradıkları «statü kaybı» (17)na gösterdikleri «tepkinin» bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

İşgücününün 1965' de % 10' unu oluşturan ve günden güne sayı gücü olsun, siyasal gücü olsun artış gösteren «işçi sınıfı»nın «nesnel» durumunu algılayışının gerçek bir «sınıf bilinci» düzeyine eriştiği öne sürülebilir mi? 1965 anketini yürüten araştırmacılar bu konuda degillerdir. Araştırma verileri gerçekten de bu soruya olumlu bir cevap vermeyi zorlaştırmaktadır.

İşçilerin % 78.7, kime neden oy verdiğinin bilincine sahip gibi görünmekte ve parti seçişinde birinci derecede ağırlığı, e-

17) Memuriyetten, işçiliğe geçme konusunda «nesnel» ve üstün eğitim vasıf, gelir faktörlerine rağmen, nesnel olarak «işçi» kalmak nedeniyle doğan «öznel» olarak algılanan bir «statü» kaybından söz edilebilir.

ekonomik faktörlere (% 27, 2)) atfetmektedir. Dolayısıyla işçiler, genellikle «rasyonelleşmiş» bir grup (18) oluşturmaktadırlar. Ancak, ikinci sırada gelen parti tercih nedeni (% 26), seçtikleri partinin «diğerlerinden daha iyi» olması şeklinde ifade edilmektedir. «Bu iyiliğin» nedeni, gerekçesi, belirtilmemiştir. Mutlak bir seçim nedenidir. Bilinçten çok, geleneksel, ailevî, kişisel nedenlerle oluşan bir tutkuyu da ifade edebilir. Buna karşılık, gerçekten «işçi sınıfı» çıkarlarına ağırlık vererek seçim yapanlar işçi kitlesinin ancak % 13, 6' sını oluşturmaktadırlar. Bu gösterge kullanıldığında işçi sınıfı bilincini kazanmış işçilerin % 52' sinin TIP' i, % 16, 6' sının CHP' yi desteklemeye yatkın oldukları ortaya çıkmaktadır.

«Sınıf bilinci» açısından anlamlı bir başka gösterge de, işçilerin, «10 yıl sonra kendilerini ne olarak görmek istediklerine» ilişkin olarak sorulara alınan cevaplardır. İşçilerin ancak % 19, 8' i «kendini işçi» olarak görmek istemekte, % 17, 9' u da «işçi emeklisi» olacağını beklemektedir (toplam % 37, 7). Buna karşılık işçilerin % 51, 4' ü 10 yıl sonra «kendi işinin efendisi» olmak dileğini dile getirmiştir. Gerçi bu «kendi işi» neden ne kastedildiği pek açık olarak saptanmamıştır. Kendi işinin efendisi olmak isteyenlerin bir kısmının, hâlâ tarıma dönmek isteyecekleri bile düşünülse, bir kısmı da «işçiliği» başka meslekler için terketmeyi düşünmektedirler. Yani bir sınıf olarak, kolektif olarak durumlarını düzeltmek için siyasal mücadeleye katılmak yerine, bireysel çözümleri yeğ tutmaktadırlar. Bu, işçi kesiminin yüksek bir «işçi sınıfı» bilincine sahip olmadığını gösteren açık bir göstergedir.

Nihayet önemli bir başka gösterge de, sendikalaşmanın, 1969' larda işçi sınıfının siyasal tercihleri açısından hemen hemen hiç önemi olmayan bir faktör olmasıdır (19). 1969' da iş-

18) «Rasyonelliğin» bir başka göstergesi de, dinin işçiler arasında parti tercihini yönlendiren temel bir faktör olmaktan çıkmasıdır. TIP ve CHP'li işçiler arasında hemen hiç etkisi olmayan bu faktör ancak MHP'li (% 14,8) ve BP'li seçmenler için tercihte etkili bir faktör olmaktadır.

19) İşçinin siyasal tercihini belirlerken «pucu aldığı» kişi ya da gruplar arasında sendika yetkilisi % 1,4'le en alt sırada ve «patronla» aynı yerde gelmektedir.

çilerin % 65'i sendikalı olup, % 58'er Türk - İş'e % 9'u Disk'e bağlı idi. Sendikal merkezlerin oy üzerinde yarattığı etki oldukça sınırlıdır; önemli sayılabilecek tek bulgu, Disk'e bağlı sendikaların TIP' e oy verme olasılıklarının (% 15) diğer partilere oy verme olasılığından daha yüksek olması ve Türk - İş üyeleri arasında TIP' e oy veren hemen hemen hiç kimsenin bulunmamasıdır.

Sendikal hareket 1969' dan günümüze, çok daha fazla etkinleşmiş, Türk - İş' in, «partiler - üstü» politikası, çok yönlü eleştirilere hedef olmuş ve işçi kitlesi içerisinde yoğunluğunu kesin olarak saptama olanağına sahip olmadığımız bir Disk' e kayma hareketi başlamıştır. Öte yandan, 1975 Senato ve 1977 Genel Seçimleri sırasında, Disk, üyelerine, CHP liste ve adaylarının desteklenmesi yönünde telkinde bulunmuştur. Bu gibi değişimler gözönünde bulundurulduğunda, sendikacılığın, «işçi sınıfının» davranışları üzerinde, bugün, 8 - 10 yıl öncesine oranla çok daha etkili olabileceği düşünülebilir.

«İşçi sınıfı» nın siyasete yönelik tavrının üzerinde durulmasını gerekli gördüğümüz bir yanı da «demokrasiyle» yaşdaş olan «Türk işçi sınıfının» genellikle, «demokratik rejime» oldukça derin bir bağlılık besleme eğilimi taşımasıdır.

Çok partili bir rejimden yana olanların oranı 1969'da % 62' dir. 1971 ara rejimi sırasında işçi sınıfının özellikle grev ve toplu sözleşme haklarını kullanmasında karşılaştığı bazı engelleme ve zorlukların işçilerin, bir yandan 1970'lerde, sendikal merkez değiştirmelerine, diğer yandan da, «demokratik rejime» daha da bağlanmasına yol açmış olabileceğini düşünmekteyiz. Ancak 1969'da tek parti ya da sivil veya asker bir diktatörün egemen olacağı otoriter rejimleri tercih edenler de % 26 gibi küçümsemeyecek bir orana ulaşıyordu. DISK'in ister taktik ister başka bir nedenle olsun, CHP ile yakınlaşması, eski TIP'liler arasındaki, «tek partili» (ki sosyalist bir rejim özlemini ifade eder) bir rejim yanlısı işçileri, demokratik sosyalizme yöneltmiş olabilir.

1969'a ait bu bulguların bugün ne ölçüde geçerli olduğu; değişimlerin ne yönde olduğu, kesin olarak ancak benzer bir

anket çalışması ile ortaya çıkartılabilir. Bununla birlikte seçim istatistiklerinden yararlanarak, çok kaba da olsa, değişiminin yönünü saptamak mümkündür. Bu amaçla Tablo 2'deki veriler toplanmıştır (20).

TABLO 2

Istanbul ve Zonguldak İllerinde 1965-1977 Seçim Sonuçları

Yıllar	Istanbul				Zonguldak			
	İl		Z. Burnu		İl		Ereğli	
	Sol	Sağ	Sol	Sağ	Sol	Sağ	Sol	Sağ
1965	100	100	100	100	100	100	100	100
1969	105	94	110	90	106	87	113	81
1973	113	86	124	76	113	82	118	76
1975	121	81	132	69	114	86	121	79
1977	122	79	133	67	119	79	128	71
Fark	+22	-21	+33	-33	+19	-21	+28	-29

1969 anketinde AP' den solunda yer alan partilere doğru bir oy kayması olduğu saptanmış, bu kaymanın bölgelere göre farklı şiddette olduğu gözlemlenmişti. İstanbul ve İzmir gibi büyük sanayi merkezlerinde bu oy kayması, Zonguldak gi-

(20) Bu tablonun hazırlanmasında oy yüzdeleri yerine onlara dayanılarak geliştirilen «evrim endeksi» (indices d'évolution) kullanılmıştır. Endeks için bakz., Claude Lèleu; «pour une nouvelle méthode d'analyse des statistiques électorales» RESP, 1955, No. 3, ayrıca Cl. Lèleu, a.g.e., s. 7-11, Evrim endeksi, bir parti ya da eğilimin zaman içinde kaydedildiği siyasal güç değişimini saptar. Formülü $\% t2 - \% t1 \div 100$ 'dür. Karşılaştırma kolaylığı açısından burada partilerin oy yüzdeleri birleştirilerek sağ ve sol eğilimlere ulaşılmıştır. AP + YTP + DP + MHP + MSP oyları «sağ», CHP + TIP + TBP oyları «sol» eğilim olarak birleştirilmiştir. Veriler DIE yayınlarından alınmış, oy yüzdeleri geçerli oya göre hesaplanmıştır. Dolayısıyla katılımama olayının etkisi hesaba katılmamıştır. Endeks 1965 yılı 100 kabul edilerek kurulmuştur.

bi sanayii köylünün ayağına götüren yerlerden daha şiddetli idi.

Bu eğilimin devam edip etmediğini araştırmak amacıyla geliştirilen Tablo 2'de İstanbul ve Zonguldak illeri için bir karşılaştırma yapılmaktadır. Ayrıca araştırdığımız tavırlar işçi tavırları olduğu için, her iki ilde sonuçlar, il toplamı ile «işçilerin toplam ilçe nüfusu içerisinde önemli bir yer tuttuğu» iki «işçi ilçesi» için karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Tabloda açıkça görüldüğü gibi sola kayma İstanbul'da Zonguldak'tan daha şiddetli olmuştur. Ama daha da önemlisi her iki ilde de «işçi ilçesindeki» sola kayma eğilimi, il düzeyinde gözlemlenen eğiliminden daha şiddetlidir.

Bu olayı daha da net bir biçimde sergilemek için kullanabileceğimiz bir endeks de, sağ ve sol eğilimlerin nisbi güçlerini yansıtan «yönelim endeksi» dir (21). İstanbul ve Zonguldak illeri için hesaplanan yönelim endeksleri tablosu aşağıdadır.

Tablo 3

1965 — 1977 Seçimleri İçin Yönelim Endeksi

Yıllar	İstanbul	Zeytinburnu	Zonguldak	Ereğli
1965	62.5	37.4	36.8	32.6
1969	78.8	60.2	54.7	67.9
1973	109.1	105.4	72.2	84.1
1975	144.1	141.3	69.8	84.0
1977	152.0	153.0	87.4	114.4

(21) Bkz., Cl. Leleu, a.g.e., s. 9, Yönelim endeksi (indices d'orientations) Sol % / Sağ % x 100 olarak tanımlanmaktadır. Endeks değeri 100'e ne kadar yakınsa, seçim çevresinin oy yönelimi o kadar belirsiz; 100'den ne kadar yüksek ise o kadar sol'a, 100'den ne kadar düşük ise o kadar sağ'a yöneliktir. Leleu ayrıca istatistik dilimi ayırmaktadır. Bkz., a.g.e., s. 10. Buna göre endeks değeri 67'den az ise yönelim net biçimde sağ'da, 67-78 arası ise yönelim sağ'da, 89 - 113 arası ise yönelim belirsiz, 114 - 150 arası ise yönelim sağ'da 150'den yüksek ise net biçimde sol'dadır.

Bu tablodan çıkartılabilecek olan sonuç şudur: 1965' de söz konusu dört birimin hepsinde egemen olan siyasi yönelim net biçimde sağ' da olup, Zeytinburnu bu bakımdan daha çok Zonguldak ve Ereğli' ye benzer bir yönelimdedir. 1965 — 1977 döneminde İstanbul' da yönelim net biçimde sağ' dan net biçimde sol'a kayarken, bu yönetim değişikliği Zeytinburnu'nda çok daha şiddetli bir şekilde gerçekleşmiştir. Zonguldak'da ise, sol, oylarını arttırmakla birlikte yönelim ancak net sağ'dan, sağ'a doğru kaymış, buna karşılık Zonguldak'ın, «işçi ilçesi» olan Ereğli'de, yönelim değişimi çok daha şiddetli biçimde gerçekleştiğinden, Ereğli »net sağ» bir yönelimden «sol» (belirsizliğe çok yakın) bir yönetime kaymıştır.

Kuşkusuz sadece iki il düzeyinde yapılan bu sınırlı çözümlerden giderek, ne Türkiye ne de «işçi sınıfının» bütünü için kesin sonuçlara varmak mümkün değildir. Bununla birlikte bu çözümlere, 1969' larda işçiler arasında başlayan siyasal tercih değişikliğinin, zaman içerisinde devam ettiğini ve işçilerin «sol» partileri destekleme eğilimlerinin 1970' lerde hakim bir karakter kazandığını söylememize olanak vermektedir kanısını taşıyoruz.

Bu gözlemlerin ışığında, Türkiye' de oldukça kısa bir tarihî geçmişi olan sanayileşme sürecinin, kapitalist batıda gözlemlendiği gibi, siyasal tercihini daha çok sol partiler lehine yapan, dolayısıyla toplumdaki «değişim» özelemlerini hem daha köklü biçimde duyan hem de çevresine oranla bunu daha net biçimde yansıtan bir «işçi sınıfı» ürettiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır.